

»Pobrigati se hočem, da dobiš svojo državljsansko izkaznico.«

»Kakšno državljsansko izkaznico?«

»Ameriško državljsansko izkaznico, seveda. Naj te prav nič ne skrbi,« je hitro nadaljeval voditelj, »plačal ti bom pot v mesto in nazaj in dal tudi za nekaj vrčkov piva in kupil boljše cigare.«

»Toda jaz ne znam govoriti angleščine,« se je branil Tone, »in sploh ničesar ne razumem. Jaz sem samo kmet, samo delavec. Kako bom mogel dobiti državljsansko izkaznico?«

»Ne delaj se bolj zabitega, Tone, kakor si,« se mu je nasmehnil možakar in mu pomežiknil, »in naj te cela reč prav nič ne skrbi. Vse bom uredil jaz. Ti boš takoj dobil svojo listino in na dan volitev boš lahko volil, kakor pravi ameriški državljan. Ali sedaj razumeš? Prišel boš v mojo pisarno ob devetih. Tam bo že cela družba drugih mož, ki bodo tudi šli z menoj.«

To naročilo je Toneta razburilo. V stari domovini je bilo potrebno, da je deset let prebival v istem kraju, predno so priznali človeka iz drugega kraja in mu podelili podsodnost. Bil je prepričan, da se politik moti, ali pa da ima kot politik kaj drugega za bregom; in tako ni šel tisto ponedeljkovo jutro v njegovo pisarno.

(*Dalje*)

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

SILVA TRDINOVA: V PROVINCI. Nova izvirna drama je v zadnjih letih velika redkost na slovenskem knjižnem trgu. Še tiste, ki izidejo, se nekam izgube v množici ostale prevodne in domače leposlovne produkcije. Na knjižnem trgu prevladuje trenutno pri nas roman, ki si je končno vendarle pridobil nujno potrebno zanimanje in s tem tudi svoj trg. Slovenski romanopisec si počasi, a trdno utira pot na knjižni trg in med čitatelje, brez katerih si ni mogoče misliti niti njegovega materialnega zboljšanja niti umetniškega napredka, kajti pisati romane, a jih ne moči tiskati, je za pisatelja najmanj tako hud udarec, kakor je za založnika, če ne more njegovega romana prodati. Izkušnje zadnjih let so pokazale, da je tudi široki krog slovenskih bralcev začel marljivo posegati po domači tvorbi. Zdi se celo, da ji je že začel dajati prednost pred prevodi. Pred leti so razvoj v tej smeri nujno zavlačevali založniki prevodne literature, ki se niso le originalnih del izogibali, temveč so velikokrat hote spodrivali domačo produkcijo, ker so pač stroški za prevode manjši, na drugi strani pa niso imeli dovolj poguma napraviti za slovensko delo isto reklamo, kakor jo zmorejo običajno tudi za šibkejše delo iz tuje literature. Skrita borba, ki se je vodila po navadi za kulisami, da javnost zanjo sploh ni izvedela, se je končala v obojestransko zadovoljnost. Slovenski roman je končno našel svoje odjemalce in bralce in tako tudi svoje založnike. Drugače je z dramatiko, za katero se v resnici pri nas danes nihče ne briga, nasprotno, sodobni slovenski dramatik sreča pri svojem delu toliko ovir in nasprotovanj, da se smemo čuditi, če kdo sploh še napiše kakšno dramatsko delo. Če je srečno prebredel številne ovire in doživel bodisi v Mariboru ali Ljubljani krstno predstavo svojega dela, se začne zelo klavrno in po navadi tudi zelo ponižujoče iskanje založnika. Čeprav je lahko dramatsko delo imelo pri uprizoritvi izreden uspeh, najde avtor težko

zanj založnika. Povsod najde zelo žalosten izgovor, češ dramatika ne gre v denar. Kakor običajno pa tudi to ni resnica, kajti če bi se založnik potrudil in organiziral isti reklamni aparat, kakor to stori ob drugih prilikah, bi mu uspelo najti tudi odjemalce za sodobno slovensko dramatsko delo. Slovenija ima izredno število amaterskih odrov in društev, ki imajo svoje knjižnice. Če bi založniki znali dobiti stik z njimi, bi ne našli odjemalcev le za slovenska dela, temveč tudi za prevode dramatskih del. Zanimanje za dramatiko je veliko, treba je le trg organizirati. Ali ni sramotno za sedanost, če pomislimo, da so pred desetletji, ko so bili za slovensko knjigo veliko slabši časi ko danes, izdajali zbirko »Slovenska Talija«? ... Treba bo zgrabiti za delo in tudi na tem poprišču odstraniti ovire, ki branijo sodobnemu slovenskemu dramatiku do knjižne izdaje njegovega dela. Razne nezdrave, klikarske in ozkosrčne razmere so krive, da mora večina dramatskih del iziti v samozaložbi.

Tudi pričujoča drama je zaradi zgoraj opisanih razmer izšla v samozaložbi. Avtorica bi lahko popisala dolgo mukepolno pot, po kateri je moralo njeno delo preromati, preden je prišlo na svetlo. Rokopis je romal od mize do mize, od naočnikov do naočnikov in če ne bi bilo v avtorici dovolj volje in energije, bi javnost sploh ne vedela za to zanimivo delo, ki sedaj v knjižni obliki priča za svojo literarno, gledališko in pedagoško vrednost. Avtorica je namreč morala že ob svojem prvencu doživeti udarec, ki smo ga nekateri doživeli že večkrat in ki ga še doživljamo (če bog da, nam bo tudi v bodoče v tem oziru usoda zelo naklonjena!). Njena drama namreč ni mogla priti do uprizoritve v Narodnem gledališču v Ljubljani, niti kje drugje. Činitelji, ki jim je bilo zelo veliko na tem, da sploh ne pride pred javnost, ker pač obravnava probleme sodobne srednje šole in problematično eksistenčnost nekaterih njenih služabnikov, so po raznih zvezah in poteh znali preprečiti uprizoritev te igre, ki jo je gledališka uprava že lani sprejela v repertoar.

Zdaj, ko leži drama tiskana pred nami in ko jo lahko neovirano vzameta v roke pedagog in študent, se človek začudeno vprašuje, zakaj še ni smela na oder. Prav posebej pa se vsiljuje to vprašanje po uvodu, ki ga je napisal pesnik in kritik Fr. Vodnik, ki delo tako z vzgojnega kakor etičnega stališča pravično in pravilno ocenjuje. Vse kritike, ki so do danes izšle, so delo toplo sprejele. Nobena ga ni odklonila, kar ni vsakdanji pojav pri nas. To se vidi, da tisti, ki so zoper dramo spletkarili in se zmrdovali, niso našli še nikjer zagovornikov, sami pa si še tudi niso upali na svetlo. Tega bržkone niso storili zaradi tega, ker bi jih moralo biti kaj hitro sram nelepega dejanja nad slovenskim dramatikom. Posebej je še pri vsej stvari zanimivo to, da je gledališče smelo uprizoriti dve madžarski buljvarski komediji, »Maturo« in »Neopravičeno uro«, ki po svoji literarni in etični vrednosti vsekakor zaostajata za dramo Trdinove. Ali se je to zgodilo zaradi tega, ker pač nastopajo v obeh igrah le madžarski in ne slovenski profesorji? Po logiki, ki se skriva za zakulisnimi »ovirami«, si ni mogoče predstavljati drugega zaključka. Gorje tistemu, ki bi si bil drznil obe madžarski deli čisto lokalizirati! Za božjo voljo, ali res ni pri nas Kozjekov, Brajd, Moljev itd., oseb, ki nastopajo v drami Trdinove? Ali pa jih je mogoče toliko, da zaradi njih ne sme priti njena drama na oder? To bi bilo zelo žalostno dejstvo! Ovreči ga je mogoče le na ta način, da se delu odpre pot na oder in da se odločilni činitelji ne puste begati in voditi od tistih, ki so mogoče zaradi samega sebe ali zaradi koga drugega v skrbeh pred kritiko razmer na srednjih šolah, ki jo izreka avtorica, ki je sama profesorica, v svoji drami. Ta kritika je, kakor je upravičeno poudaril Vodnik v uvodu, tako konstruktivna, da ji mora vsak resen

slovenski pedagog le pritrjevati, pa ne samo to: avtorica se je v svoji reformno-etični tendenci celo tako zelo približala oficialnemu prosvetnemu vodstvu, da je drama »... vsebinsko največje priznanje šolski oblasti, v kateri vidi tisto pozitivno moč, ki čisti in zdravi napake. S tega vidika je drama »V provinci« v pravem pomenu besede apologija šolstva kot vzgojne institucije«. (Glej uvod!) Kaj je torej tako strašnega v tej igri, da še vedno niso odstranjene ovire, ki branijo njeno uprizoritev?

Iz zasebnih virov vem, da je neka ugledna osebnost, ki zavzema danes zelo visok položaj v našem prosvetnem vodstvu, izrekla avtorici popolno priznanje. Če bi slučajno te osebnosti ne poznal in ne cenil, bi je tukaj niti incognito ne omenjal. Navajam jo le zaradi tega, ker je ravno njena izjava dokaz, da neliterarni ugovori, ki edini še ovirajo uprizoritev tega dela, nikakor ne morejo in ne smejo biti odločilni. Sicer pa priča delo samo, da se ne godi v njem nič takega, da bi ga bilo treba preganjati.

Na neki gimnaziji v provinci se je ustrelil osmošolec Rudež. Ta dogodek sproži plaz novih dogodkov, iz katerih je razvidno, da sicer noben posameznik ni izrecno vzrok njegovega samomora, temveč da je cel sklop okoliščin in razmer, ki so mladega človeka spravile do obupa. Tudi profesor Kozjek, ki se mi zdi zelo dobro označen in je živa, prepričljiva figura, neroda, lahkomiselnež, površnež, ne bi pa mogel reči, da je zloben, temveč le čvekač in profesor po življenjski usodi in ne po svojem notranjem pozivu, ni vzrok, temveč mogoče le povod. Kakor so dobri in slabi študentje, tako so tudi dobri in slabi profesorji. To vesta obe prizadeti stranki in to se jasno vidi tudi v tej drami, ki ji nikakor ni mogoče očitati pristranosti ali presubjektivnega opisovanja razmer in profesorjev. Avtorici se je posrečilo ustvariti nekaj živih oseb iz konferenčne sobe, ki žive v drami same po sebi in so popolnoma neodvisne od eventualnih modelov. Z modeli je spleh križ za slovenskega realističnega pisatelja. V naših malih razmerah se ob vsaki priliki oglašajo za kulisami ljudje, ki naravnost vsiljivo in bedasto opozarjajo nase ravno s tem, ko protestirajo s trditvijo, da jih je ta ali oni pisatelj »ovekovečil« v svojem delu. Ta pravda teče že iz časov Cankarjeve komedije »Za narodov blagor« mimo Kraigherjevega »Kontrolorja Škrobarja« do današnjih dni. Noben prizadeti slovenski pisatelj ni nikoli nikogar fotografiral, ker bi bila fotografija veliko prenezanimiva in je boljše, da si svoje fotografične posnetke iščejo prizadeti modeli doma pred zrcali, ne pa v delih slovenskih pisateljev. Načela, ki jih skušajo izvajati v svojo lastno obrambo, so jalova, nazadnjaška, malomeščanska, zabita. Le v naših malih in ozkosrčnih razmerah morejo le po pomoti in umetniški neorientiranosti najti ušesa, ki jih poslušajo in uvažujejo. Ti vsiljivi modeli, ki nimajo z umetnikovim delom sicer nobenega stika, se osebno razkrinkavajo sami, kajti pravemu umetniku še na misel ne pride, da bi se z njimi v svojem delu zasebno ukvarjal. Vsak umetnik ima pravico do modelov. Če hoče opisovati življenje v njegovi jarkosti, ne more mimo njega. Ni on kriv, da so razmere take in take in ljudje takšni in takšni. Tolstoj je imel modele za »Ano Karenino«, za »Moč teme« itd. Dostojevski si svojega starca Zosime v »Bratih Karamazovih« tudi ni kar na lepem izmislil, temveč je imel živ model pred seboj. Po logiki naših duhovno revnih modelov bi ju bržkone že zaradi tega morali poslati v Sibirijo, ali pa vsaj njuna dela prepovedati. Vse to so problemi, o katerih pri nas še nismo spregovorili resne besede, čeprav jih bo treba slej ko prej razčistiti, da se ne bo vsak samozvanec vtikal v umetniško ustvarjanje in če mu ne bo kaj všeč, celo oblast nahujskal nanj.

Drama Silve Trdinove je pisana tako resno, da ne pušča nobenih dvoumnosti, ki bi mogle gledalca usmeriti kam vstran od glavnega motiva: pokazati življenje na srednji šoli tako, kakršno je. Iz raznih dogodkov povojnih let upravičeno sklepamo, da je prej olepševala in omilila, kakor pa slikala prečrno. Tudi Kranjčev »Direktor Čampa« je iz istega okolja, vendar je precejšnja razlika med njima. Drami »V provinci« se pozna, da jo je napisala žena, ker je nežnejša, diskretnejša in blagodejna. Tam, kjer prikazuje nerodne in smešne strani nekaterih profesorjev in profesorice, čuti človek prisrčen nasmeh, za katerim se že skoraj skriva usmiljenje do nekaterih junakov, čeprav so med njimi taki, ki imajo precej črne duše. Veseli, komični elementi, ki bodo pri predstavi vzbujali zdrav smeh, so tako neprisiljeno vpleteni v njeno igro, da resnoba ostalih prizorov v resnici le podpirajo, ne pa motijo. Naravnost tragikomični pa so n. pr. prizori v tretjem dejanju, ko začno posamezni profesorji pripovedovati, kaj je ta ali oni zagrešil na majniškem izletu ali pri razredovanju. Dejanje teče presenetljivo gladko, prizori so dramatični, dialogi živi in kratki, jezik pristen, realističen. Problematična je mogoče le ponovitev situacije iz konca prvega dejanja v drugem dejanju, ko ravnatelj Brajda ponovno zaloti profesorico Majdič z osmošolcem Severjem, med katerima se pleče tajna ljubezen; vendar tudi to ni taka stvar, da bi občutno zmanjševala vrednost drame. Rudežev oče je živa, prepričljiva epizoda, ki potrebuje le dobrega odrskega interpreta. Najbolj medel se mi zdi dr. Bregar, čeprav je le epizoda. Kljub vsemu pa uprizoritev, ki jo želim delu in avtorici čim prej, ne bo lahka ne za režiserja ne za igralce. Zlasti poslednji bodo morali paziti, da ne bodo pod vplivom dosedanjih iger iz istega okolja zašli v šablone, ki bi mogle motiti. Ne samo kot slovensko delo, temveč zaradi svoje etične in literarne vrednosti zasluži ta drama, da bo čim prej krščena na odru. Dramatik ne piše le za revije in knjigo, dramatik mora videti svoje delo tudi na odru, ki je pravi dom vsakega dramatskega dela.

K. B.

FRANCÉ KIDRIČ: ZOISOVA KORESPONDENCA 1808—1809. Lani ustanovljena Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani je s prof. Kidričevo izdajo korespondence Sigmunda barona Zoisa 1808—1809 prvikrat izpričala, kako važna in nepogrešljiva je ta ustanova za narod, ki se zaveda svoje biti in ki mu je resno na tem, da vsem težavam in zaprekam nakljub slednjič le izgradi svojo kulturno stavbo do slemena. Ta najvišja uradna znanstvena ustanova bo odslej skrbela za sistematično izdajanje znanstvenih del in gradiva in bo tako razbremenila razne zasebne organizacije, ki so ji pripravljale pot (Slovenska matica, Znanstveno društvo za humanistične vede i. dr.), kolikor bodo to seveda dopuščale premoženjske razmere. Z izdajo gradiva prav o Zoisu pa kakor da bi izdajateljica hotela hvaležno počastiti spomin največjega dozdajšnjega slovenskega mecena in hkrati vzbuditi med denarniki težnjo po posnemanju tega svetlega in pri nas tako redkega vzora.

Avtor pričujoče izdaje, vseučiliški profesor in akademik dr. Francé Kidrič, je znan našim čitateljem po številnih razpravah, študijah in ocenah, ki jih objavljamo v LZ, po premnogih temeljnih delih iz zgodovine slovenskega slovstva, po poročilih o njegovih znanstvenih edicijah, pa tudi po spominskih člankih, izišlih v slovenskem tisku letos za njegovo šestdesetletnico. Vsi poznavalci ogromnega njegovega življenjskega opusa vidijo v njem največjega slovenskega sodobnega literarnega zgodovinarja in prvo avtoriteto na njegovem delovnem področju. Vse odlike: temeljitost, razgledanost, kriticizem, doganljivost, nadar-

jenost za nadrobno razčlenjevanje in sintetično zgostitev, se izražajo tudi v tem njegovem zadnjem delu, čeprav podaja avtor v njem predvsem le znanstveno gradivo.

Zoisova korespondenca, kakor jo prinaša ta knjiga komaj za dobo dobrega pol leta, to je od Kopitarjevega odhoda na Dunaj (30. X. 1808) pa do zavzetja Ljubljane po Francozih (20. V. 1809), je edinstven vir za preučevanje zgodovine slovenskega preroda, saj je bil njen lastnik, ta najbogatejši fevdalni posestnik na Kranjskem, industrijec, znanstvenik, organizator in mecen, osrednja osebnost vsega našega preroda v obdobju dobrih štiridesetih let. Iz objavljenih 39 oziroma 41 pisem, po katerih je hromi starec občeval z znanstvenim svetom izza zidov svojega dvorca, zajemamo najzanesljivejše podatke za razumevanje in oceno problematike, obsega, globine in dinamike slovenskega prerodnega gibanja, za ugotavljanje vlog in duševnih obrazov njegovih sodobnikov. V duhu tistega časa je bilo, da se je duhovna elita mnogo izživljala v dopisovanjih. Za Zoisa pa, ki je le izjemoma stopil v javnost s tiskano besedo, so te pismene zveze še celó edini ključ do njegove osebnosti. Zato je sila poučno Kidričevo uvodno poglavje o Zoisi ostalini in njenih hraniliščih (str. 7—24), kjer pisec z vso temeljitostjo razbira daleč po svetu raztresene kose Zoisove korespondence in po pravici obtožuje brezbržno gospodarstvo z baronovo ostalino, ki je zakrivilo, da je šel velik del le-te po zlu; po drugi strani pa spet podčrtava zaslugo »vélikega iskatelja in nesebičnega druga«, pokojnega dr. Ivana Prijatelja, ki mu je edicija posvečena, da je prav on rešil pred 35 leti kar celih 29 tu objavljenih pisem. Drugo poglavje je dragocen pregled Zoisove ohranjene korespondence do 1808. l. in je že kar načrt za nadaljevanje te izdaje, ki jo bo dr. Kidrič pripravil (stran 19), obenem pa dobrodošel pripomoček vsem raziskovalcem Zoisove dobe. V poglavju Zois in njegovi dopisniki (str. 31—38) najdemo živo očrtan baronov duševni portret, podatke o njegovih sorodnikih, posestnih in gmotnih razmerah, razpravljanje o njegovi veljavi med domačimi in tujimi sodobniki, o njegovem mentorstvu, knjižnici, mineraloških in slavističnih študijah, a najvažnejše je razglabljanje o tem, kaj je sploh napotilo tega po poli tujega aristokrata, da se je pridružil našim preroditeljem, in kaj ga je vezalo na to gibanje. Mimo tega so nadrobneje prikazani še Kopitar, Vodnik in baron Erberg. Med pismi, ki tvorijo jedro knjige (str. 39—202), jih je 22 Kopitarjevih in 13 Zoisovih. Zlasti dopisovanje med tema dvema nudi natančen vpogled v snovanje in delo najvažnejših osebnosti svojega časa. Njuno prijateljsko izmenjavanje misli, sloneče na obojestranskem živem zanimanju za slavistiko in mineralogijo, daje pre-mnoge opore znanstvenemu raziskovalcu. Poleg številnih dr. Kidričevih in dr. Prijateljevih znanstvenih odkritij, ki jih je omogočila šele najdba de Trau-xovega dela te korespondence, prihajajo ob tej izdaji na dan spet nove ugotovitve: da je Zois pridobil Kopitarja za načelo deskriptivne slovnice, da je Zois oče karantanske oz. panonske teorije in da se je prav v tem času preoblikoval baronov prerodni program: namesto prejšnjega prizadevanja, da se dokaže vsestranska uporabnost slovenščine kot literarnega jezika in da se pritegnejo k delu za slovenski prerod primerni delavci, je stopilo zdaj v ospredje prizadevanje, da se ustvari znanstvena osnova za razvoj slovenskega književnega jezika, ki se je uresničevalo prav v tem času s pripravami in izidom epohalne Kopitarjeve slovnice. Kot značilen izraz Zoisovega finega razumevanja zmerom močnejšega Kopitarjevega stremljenja, da bi se popolnoma usmeril v slavistiko, se mi zdi vredno podčrtati, da se v korespondenci bolj in bolj pomika mineralogija na drugo mesto, na prvo pa stopajo slavistična vprašanja. Če so ta pisma na

eni strani Kopitarjev intimni dnevnik, ki govori o njegovih gmotnih razmerah, o študiju, o čustvih globoke hvaležnosti nasproti baronu itd., nam pomaga tudi natanko spoznati nastajanje in potek tiska njegove slovnice, baronovo pomoč pri iskanju zvez z dunajskimi znanstveniki in diplomatsko utiranje poti do Kopitarjevega življenjskega cilja. Prav tako velike vrednosti je za literarnega zgodovinarja kopa drobnih podatkov o protestantskih knjigah, o pisateljih prejšnje in tedanje dobe, o »vižah«, o črkopisu, o etnografski terminologiji, bramborskih pesmi, Vodnikovem delu, za prirodoslovca pa nešteta vprašanja iz mineralogije, kemije, zoologije itd. Zadnje poglavje (Ocena, str. 203—206) povzema in kritično opredeljuje podano gradivo. Da je vsa ta zakladnica vendarle dostopna tudi nespecialistu, je dr. Kidrič opremil izdajo z nadvse temeljitim in skrbno sestavljenim komentarjem. Iskalcu posebnih odgovorov pa odlično služijo pregled literature in kratic ter osebno in stvarno kazalo. Glede opreme gre izdajateljici in Univerzitetni tiskarni vse priznanje, poleg vzorne in reprezentativne tiskarske opreme povečujejo vrednost knjige še 3 reprodukcije (Zoisov portret iz te dobe, Breg 1760—1765 in Gasparijeva perorisba Zoisove palače ok. 1808). Tako se Zoisova korespondenca 1808—1809 v vsakem pogledu dostojno pridružuje Kidričevi izdaji Primčeve korespondence in častno uvršča v dolgo serijo avtorjevih znanstvenih del.

Pri tej priliki naj mimogrede opozorim na najdbo originalnega Zoisovega zapisa vložnice »Joj dekleta...«, ki se v knjigi omenja na str. 22, ne pa tudi na str. 10. To pesem poznamo doslej le iz Grafenauerjeve objave »Iz Kastelčeve zapuščine«. Omenjeni izvirnik je shranjen v UB pod Ms 368, Slavische Sammlung 3. Zapisan je s svinčnikom s Zoisovo roko na 3. strani omota, ki vsebuje cirilski rokopis, armenski alfabet, variante k Leonori, somatološko terminologijo i. dr. S tem je torej podan odgovor na vprašanje, odkod Kastelcu predloga za ta zapis. Nepojasnjeno pa še ostane, ali je to Zoisov prevod kake arije ali pa morda katera iz zbirke njegovih »viž«.

Alfonz Gspan

MIŠKO KRANJEC: DO ZADNJIH MEJA. Naša založba. — Ne zato, ker bi šlo morda za slabo ali povprečno delo, marveč ravno zavoljo njegove vrednosti se ob tem Kranjčevem najnovejšem romanu vnovič vsiljuje nerazveseljiva misel, da je problem slovenskega pisatelja še dandanašnji prav tako pereč in nerešen, kakor je bil za Cankarjevih dni. Usoda ne nudi slovenskemu pisatelju kaj prida izbire: če ni poklicni pisatelj, ga pomalem, a stanovitno izpodjedata poklicna tlaka in nedostatek časa, da bi se posvetil ustvarjanju, če si je naložil na pleča križ poklicnega umetnika, mora v borbi za bore vsakdanji kruh proizvajati pre-naglo in preveč. Tako bi tudi pričujoči roman, eno najtehtnejših del Miška Kranjca, ne bil samó med najboljšimi v slovenskem pripovedništvu, temveč bi tako po svoji vsebinski kakor tudi po svoji umetniški kakovosti z vso pravico zaslužil, da bi se mu odprle duri v široki svet, če bi se mu pisatelj, odrešen eksistenčnih skrbi, mogel izključno posvetiti vsaj leto dni. Zakaj njegove pomanjkljivosti ne spadajo med tiste, ki se porode že hkrati s samim osnutkom in idejo umetnine, niso »konstitucionalne« vrste in zato neodpravljljive; ne, roman je glede zasnove povsem neoporečno delo, samo v obdelavi se razodeva prehuda naglica — rokopis se še ni utegnul dodobra »vležati« ter se v miru prekvasiti, in že je moral na trg. Zategadelj so njegove napake skorajda brez izjeme take narave, da bi jih bilo mogoče iztrebiti z eno samo podrobnejšo predelavo.

Sevé te ugotovitve pisatelja le deloma opravičujejo, kritike pa ne odvezujejo dolžnosti, opozoriti tudi na senčne strani njegovega dela.

»Do zadnjih meja« je povest o prekmurskem obrtniku, kolarju Senčeku, ki se je v Ameriki izkopal iz revščine, se po povratku v domovino razšel s svojo družino, se potlej zalezel v politiko, postal poslanec in nesebičen zagovornik revnega ljudstva, se zaljubil v ženo bogatega podjetnika in začel na spolzki politični poti nevarno drseti v korupcijo in neznačajnost, pri ponovnih volitvah propadel, doživel novo notranjo preobrazbo ter naposled pod večer svojega življenja našel svoj mir tam, kjer je nekoč začel: v kolarski delavnici, v eni tisočernih delavnic, v katerih se ubada za golo življenje tisto preprosto ljudstvo, ki ga ima polna usta toliko njegovih reševalcev in ki ima vendarle tako malo resničnih, iskrenih prijateljev. To je roman o politični karieri preprostega človeka iz ljudstva, na staro vižo o razliki med teorijo in prakso uglašena zgodba o tem, kako težko je v resnici delati za ljudstvo in kako težko je dandanašnji v areni javnega življenja obvarovati neobteženo vest in neomadeževane roke — in še bolj zgodba o tem, kako globok prepad zeva med pravimi, življenjskimi potrebami ljudstva pa med tistim reklamiranim delovanjem, ki si po navadi lasti monopol nad vsemi njegovimi telesnimi in duhovnimi blagri. Nazorom o politiki, ki jih razlaga Senček pač tudi v pisateljevem imenu, bi bilo sicer mogoče včasih oporekati. Najsi tudi je le preveč res, da je politika prenekaterikrat grda in umazana zadeva, ki »ni in ne bo nikdar rodila človeštvu kruha«, zakaj zgolj »zemlja je, ki rodi«, vendar ni povsem gotovo, ali je dandanašnji resnično »svet, v katerem živimo... za nas pretežak, preveč zamotan, da bi ga mogli s preprosto pametjo razumeti«, zavoljo česar nam »nič drugega ne preostane, kakor da se vrnemo in se zakopljemo v polja« (str. 459). Politika je kljub vsemu torišče, na katerem se tudi odloča usoda ljudskih množic, čeprav morda pogosto ne v njihov prid, in na katerem se tudi bije borba za njihove pravice in potrebe. Je torej mogoče politično udejstvovanje v načelu odkloniti ter mu meni nič tebi nič obrniti hrbet? Vendar je Kranjec v svojem romanu poudaril veliko žgočih, kričečih resnic, je izpovedal mnogo spoznanj, kakršna so dostopna edinole pisatelju, ki je iz ljudstva izšel, z ljudstvom neposredno živi ter ž njim v resnici misli in čuti.

Roman je menda doslej Kranjčeva najobsežnejša stvaritev. Dasi glede samega dogajanja ni kdo ve kako bogato in razgibano delo ter ga označuje neka lagodna monotonija, saj se dejanje nenehoma prepleta s precej obširnimi pisateljevimi meditacijami (kar je sploh ena tipičnih oznak Kranjčevega pisateljevanja), razodeva v celoti vendarle prijem polnokrvnega epika in spada med tiste redke pripovedniške tekste v naši književnosti, ki jih je z vso pravico mogoče označiti za romane v pravem pomenu besede. Četudi ni Kranjec s tem svojim delom ne v času ne v prostoru zajel posebno širokega kompleksa pojavov in človeških usod, je ž njim vendar izpričal svojo sposobnost, graditi na veliko in velikopotezno črpati iz življenjske stvarnosti. (Morebiti bi ne bilo pretirano terjati od njega, naj bi se slednjič lotil svojega »velikega teksta«, se pravi, mogočne, zolajevsko ali tolstojevsko temeljite podobe svoje domače pokrajine in njenega ljudstva, obsegajoče nekaj desetletij njene socialne in duhovne usode od robotanja pod madžarskimi fevdalci do današnjih dni.)

Vendar Kranjec tudi za to delo ne more zahtevati le brezpogojne hvale. Predvsem se je tudi tokrat vse preveč na široko razpisal in boleha roman na precejšnji razvlečenosti. Avtorjeva razglabljanja, kakor se sama po sebi nemara prijetno bero, zlasti kadar se lirično razmahne, so se kajkrat le malce prehudo

razrasla na rovaš dejanja in njegove dinamike, ki že tako in tako ni kdo ve kako omotična, in to kajpak na braičevo pozornost ne more kaj prida izpodbudno vplivati. Tako je dobil tudi marsikateri prizor epizodnega značaja poudarek, kakršen mu po njegovi pomembnosti nikakor ne pritiče in ki ni v pravem sorazmerju s celoto. Narobe pa je pisatelj na drugi strani odmeril Senčekovemu vstopu v politiko izredno malo prostora, je bil ravno ob tem najvažnejšem prelomu svoje zgodbe naravnost nerazumljivo stiskaški z utemeljitvami in pojasnili, ki je ž njimi sicer tako radodaren ob slednjem in tudi najobičajnejšem dejanju svojega junaka in ki bi bile prav ob tej priložnosti dokaj bolj upravičene kakor marsikje drugod. Kranjec je v situaciji pripravil to Senčekovo nenadno odločitev na bore štirih straneh (in še od teh je eno porabil za poslančev govor), in ta junakov salto mortale je tako bliskovit, nepričakovan in že skoraj čudaški, da je v zelo rezkem nasprotju s celotno zgradbo romana ter učinkuje spričo njegove siceršnje razvlečenosti hudo neprijetno. Če je Kranjec žrtvoval neprimerno manj usodnim dogodkom v Senčekovem življenju cela poglavja, bi prav tega nikakor ne smel odpraviti tako na kratko — ali naravnost povedano: tako površno. O vseh Senčekovih pripravah za politično udejstvovanje poroča pisatelj na eni sami strani (109 — 110; roman jih obsega 480) — in pri tem je Senček v politiki popoln novinec ter dela sprva povsem na lastno pest, kar pomeni, da je zanj vstop v politiko združen s čisto izjemnimi težavami in terja od njega dokaj več truda kakor se po navadi godi poslanskim kandidatom. Ali Senčeku gre njegova stvar kar naprej čudovito gladko od rok; še preden je bralec kaj določnejšega izvedel o njegovem udejstvovanju, ga že jamejo snubiti politične stranke in pisatelj opiše njegovo pot do prvih uspehov kar nekako mimogrede na kakih dveh straneh. O tem, kaj Senček prav za prav dejanski počne, je pisatelj nenavadno skopih besedi, zgolj to je znano, da mož popotuje po vaseh in da doživi nekaj avantur. Zaradi te nenavadne pisateljeve redkobesednosti se dejanje romana ravno v tem najpomembnejšem trenutku nekako nalomi in zgodba na vsem lepem obvisi v zraku, postane nekam meglena, malone nerealna in neverjetna; te strani — odlomki 6. poglavja prvega dela — so gotovo najšibkejši del romana, katerega konstrukcija bi morala biti prav tu najtrdneje zvarjena, a je komaj za silo zlepljena — bralec skoraj začuden strmi, zakaj pisatelj ga na tem mestu ni prepričal. A Senčekovo politično delovanje ostane tudi dalje nekam zavito v meglo, dasi ne več v tolikšni meri kakor v omenjenem poglavju. Medtem ko pisatelj vestno poroča o vseh početjih zasebnika Senčeka, je precej manj potraten s pojasnili o ravnanju politika Senčeka; tu se le bolj omejuje na namigovanja, o Senčekovi poslanski dejavnosti prav za prav samo referira, izjema so v tem pogledu le njegove zveze z zetom drjem Lahom in njegovo stranko. Tudi marsikateri prizor iz Senčekovega življenja v prestolnici boleha na tem, da se godi v nekem neotipljivem, slabo predstavljivem okolju — čutiti je, da tu Kranjec ne piše po lastni izkušnji, marveč le bolj konstruira.

Z zgoraj opisano napako v kompoziciji romana se družijo tudi neka šibkost v psihološki utemeljitvi dejanja. Senček namreč zaide v politiko povsem nepričakovano, navdih, naj bi postal poslanec, ga obide kar na lepem na nekem političnem shodu, pri katerem je docela po naključju navzoč; do tega prizora (t. j. do str. 105) se v njem podobne skomine niti enkrat samkrat ne zdramijo — in vendar je pri priči ves obseden od tega načrta ter se mu na mah posveti z vso strastjo in vztrajnostjo, ki jo le zmore. Vrhu tega se skraja vrže v politiko iz popolnoma egoističnega in nič kaj vzornega nagiba, da bi se zopet »povzpел«, iz nekakšnega občutja manjvrednosti, ki je celó malce nizkotno: hoče se namreč

tudi »maščevati« nad tistimi, ki so ga v času njegove gmotne polomije poniževali. Ali ko jame agitirati med ljudstvom, ga njegova beda tako presune, da se mahoma ves spremeni: »Pozabil je na svoje maščevanje in zdaj stojijo okoli njega ljudje lačni resnice, pravice, lačni kruha, ozebli, nagi, bolni in bedni« (str 125). A ta njegov notranji prerod je nekam prenagel, da bi mogel biti docela verjeten, ne sicer prenagel glede vpliva zunanjih okoliščin, ki ga povzročijo, pač pa po tem, da ni pisatelj v Senčeku že prej nakazal dovolj psiholoških pogojev za tako pomembno katarzo. Zakaj Senček, kakršen nastopa v prvih poglavjih, ne daje v zadostni meri slutiti poznejšega prijatelja bednih in ponižanih, zlasti pa ne tistega pravičnika, kakršen postane in ostane vso prvo dobo svoje politične kariere. Tako učinkuje ta nagla, psihološko preslabo pripravljena Senčkova izpreobrnitev skorajda malce naivno; pisatelj temu psihološkemu problemu le ni bil docela kos in namesto da bi bralec čutil s Senčekom in odobral njegovo početje, jame malone dvomiti v resnobo tega vihravca, ki se je celo v svojih letih zmožen tako po bliskovo izpremeniti iz volka v jagnje — zakaj grešnik, ki se prehitro in preveč zlahka skesa, bržkone ne bo kaj prida vernik.

Med šibkejšimi stranmi Kranjčeve zgodbe je treba dalje omeniti tudi Senčkovo razmerje do Piščančeve Beti. Nemara namreč vendarle ni prav verjetno, da bi se ta mlada, življenja žejna ženska zaljubila v Senčeka, ki se navsezadnje le bliža šestemu križu — najsi ni dvoma, da je še dovolj mladosten možak, predvsem pa resnično zanimiva, nevsakdanja osebnost, ki ji ne manjka neke posebne privlačnosti. — Naposled tudi ni mogoče zamolčati Senčkove prehude gostobesednosti, ki jo je pisatelj zlasti proti koncu romana vse premalo odločno krotil.

A vse drugačna so tista poglavja, v katerih opisuje Kranjec Senčekov notranji razkroj, ko ga dobi v roke mestna gospoda in se kot poslanec »pogospodi«, ko se, ves oslepljen od svoje pozne, melanholične, brezupne ljubezenske strasti, izneveri svojemu ljudstvu in samemu sebi, zabrede do kolen v politično brozgo ter se dá zapeljati celó v denarne nečednosti. Te strani, pisane z resničnim čustvom, pa tudi s tistim mirnim, strpnim razumevanjem človeške kreature z vsemi njenimi lepotami in zablodami, ki je tako značilno za Kranjčevo življenjsko filozofijo in po katerega zaslugi zna biti ta pisatelj ljudem tako nepristranski sodnik — te strani izpričujejo resnično mojstrsko roko in pravi pisateljski prijem. Sploh je Senček, kolikor pisatelj ne terja od njega zgoraj omenjenih psiholoških akrobacij, eden najzanimivejših in najizrazitejših značajev, kar jih je Kranjec kdaj izoblikoval. Ta preprosti človek iz ljudstva, posebej s filozofsko žilico in povsem izvirnim, nekako stoičnim pogledom na svet in ljudi živi res polno, sproščeno življenje, v katerem uveljavi in razdá vse svoje življenjske sile in ki je zategadelj po svoje veliko in poetično. Kljub vsem svojim zmotam in pregreham — saj je v Ameriki celó oropal človeka — gre Senček skozi življenje v bistvu vedno enako čist in nedotaknjen, otroško iskren do sebe in drugih ljudi in otroško pokoren ukazu življenja. Senček je mojstrovina prekmurskega pisatelja, ki premore dragoceno sposobnost, da ljudi ne gleda šablonsko; zato se mu rode izpod peresa vsi pristni in živi, najsi tudi niso prav zmeraj zadosti energično izklesani.

V senci osrednje Senčkove postave se je morala zadovoljiti z vlogo bolj ali manj pomembnega statista marsikatera osebnost tega romana, najsi ni mogoče Kranjcu glede nobene nič bistvenega očitati. Le Piščančeva Beti je nemara za spoznanje neizdelana, ne dodobra pojasnjena, kakor je Senčekov prijatelj Zerdin morda včasih nekoliko medel. Dasi le bežno orisan, je Senčekov zet, odvetnik dr. Lah, izvrsten predstavnik svojega poklica. Senčeku v nekem pogledu

zelo sorodna narava je njegova hči Verona, ki se po svoji zanimivosti najbolj uveljavlja izmed vse pestre množice najrazličnejših postav iz vseh socialnih plasti, kmetov, še po põli kmečke vaške jare gospode, podeželskih denarnih veljakov, parvenijev in inteligentov, ki spremljajo Alojza Senčeka v njegovi bedi in slavi, v njegovi človeški veličini in klavrnosti »do zadnjih meja« človeškega življenja.

Ivo Brnčič

NAZORI O NAJZAPADNEJŠIH SLOVENCIH. Nazori o najzapadnejši slovenski jezikovni meji v preteklih dobah nihajo med skrajnostmi, ki so za desetine in stotine kilometrov narazen. Nekam bajna taka skrajnost je Tumovo mnenje, izkresano predvsem iz krajepisnih imen, da se Slovenci v te kraje niso priselili, temveč da so tu že od tedaj, ko so prišli iz Adamovega rebra, ali najkasneje od tistega leta, ko so pod babilonskim stolpom vrgli zidarsko žlico od sebe in se razlezli s čredami po vseh Alpah in s plugi po gornji Italiji. Najtreznejšo nasprotno skrajnost srečamo v mnenju Milka Kosa, da je potekala zapadna jezikovna meja že v srednjem veku približno kakor danes (Mužac — Pušja vas — Humin — Neme — Čedad — Kormin — Gradišče — Devin). Med tema dvema skrajnostima se gibljejo ostale inačice, ki so usedlina večje ali manjše mere vse-slovanskega navdušenja posameznih raziskovalcev in večje ali manjše zgodovinske podkovanosti.

Letos se je to vprašanje nanovo rahlo razburkalo ob ustanovni listini »Slovenske bratovščine sv. Hieronima v Vidmu iz leta 1452.« (Confraternita di S. Gerolamo degli Schiavoni), ki jo je dr. Anton Urbanc objavil v fotografskem posnetku, prepisu in prevodu v »Glasniku Udruženja aktuarja Kraljevine Jugoslavije« (Godište IV., br. 1—2) in v posebnem odtisu v 200 izvodih (Ljubljana 1940, str. 23, tisk Jugoslovanske tiskarne). Urbanc pretresa ta spomenik predvsem kot »najstarejšo listino zavarovalno-pravne zgodovine Slovencev« in pravi, da more »predstavljati moja razprava le medel oris bratovščine s stališča zavarovalno-pravne zgodovine«, zlasti ker ni utegnil pregledati kakšnih osemdeset zvezkov (quaderni) o delovanju bratovščine od 1412 do 1795. Sklepa, »da je predstavljala slovenska naselitev v Vidmu močno narodno skupino, vsaj od XI. stol. dalje« in izvaja: »Med temi Slovenci sta morala vladati močan duh skupnosti in močna narodna zavest. Le tako je razumljivo, da so se tako povezali med sabo in imenovali svojo cerkveno bratovščino po sv. Hieronimu, ki je že tedaj veljal za narodnega svetnika južnih Slovanov, zlasti Slovencev in Hrvatov. Našim prednikom je bila vodilna misel ohraniti svoj nacionalni živelj in ga med seboj povezati tudi gospodarsko z vzajemno pomočjo, ki je v omenjenem statutu tako daleč pravno in gospodarsko razvita, že glede na veliko število zavarovalnih panog, da lahko smatramo to bratovščino kot prvo predhodnico slovenskega in jugoslovanskega zavarovalstva sploh. Nacionalni moment je igral veliko vlogo. Poleg cerkveno-vzgojnega in karitativnega značaja te cerkvene bratovščine je bil važen tudi nacionalen moment. Slovenci v Vidmu, verjetno skupaj s Hrvati, ki so romali preko Vidma v Rim, so morali imeti izredno močno narodno postojanko, saj so se rekrutirali iz premožnejših slojev: trgovcev, hišnih posestnikov, le premožni Slovenci so bili tako izvoljeni v dvajsetčlanski (prav: dvanajstčlanski) odbor«.

Isto misel poudarja pozneje: »Bratovščina pomeni združitev vseh narodnih slojev in ima narodno obeležje in to na osnovi prostovoljnega pristopa«. Podobno na str. 8: »Slovenci v Vidmu so bili v svojem socialnem delu daljnovidni. Hoteli

so obdržati svoj nacionalni standard na višini. Napovedali so boj revščini, ki se pokaže zlasti ob porokah. Bratovščina mora sobratu pomagati, če ima hčerko za možitev, pri čemer je upoštevati njen položaj. Bilo je to delo za nacionalne interese, za ohranitev slovenske krvi v Vidmu! Tudi »Institut zapalosti priča o veliki medsebojni povezanosti članov bratovščine, ki je bila nekaka centralna organizacija Slovencev v Vidmu«. Prav jasno je to izraženo v francoskem »résuméju« na koncu razprave: »Les statuts de la Confraternité de St. Jérôme prouvent, qu'au moyen âge la colonie slovène était puissante à Udine, et que ces colons étaient (prav: étaient) liés par un remarquable esprit de solidarité en vue de conserver l'élément slovène«.

V videmskem »Ce fastu? — Bollettino della Società Filologica Friulana« (štev. 4, str. 197—201) je dr. G. B. Corgnali, ravnatelj videmske »Biblioteca Comunale«, kjer se listina hrani, pohvalil Urbančevo misel, da je listino objavil v fotografiskem posnetku, in njegova zgodovinskopravna izvajanja o slovenskem in jugoslovanskem zavarovalstvu. Manj navdušen pa je za slovenski prevod listine, kateremu očita trinajst večjih in manjših netočnosti (n. pr. da pomeni »libra« utež, ne cene, da je »reduetto« hiša, dom, bivališče, ne dohod, da pomeni »dodese« dvanajst, ne dvajset i. dr.) in meni, da je te nepopolnosti zakrivila prevelika naglica. To pot se je izkazalo, da je dr. Corgnali v slovenščini bolj izurjen kakor dr. Urbanc in Alojzij Škerlj v srednjeveški videmski italijanščini in furlanščini. Dr. Corgnali ne odobrava vseh Urbančevih izvajanj o videmskih Slovincih, češ da dišijo preveč po spornih Tumovih nazorih, in sklepa: »Nekateri izmed teh pogrškov v slovenskem prevodu so pripomogli, da si je Urbanc ustvaril gotovo pretirano misel o važnosti te bratovščine in torej tudi o maloštevilnih Slovanih, ki so takrat — kakor v ostalem še danes — prebivali v našem mestu. — Učene razprave o življenju in usodah te družbe še zmerom ni; pa bi ne bila težavna, ker so listine (vse v latinščini, italijanščini ali furlanščini) na srečo ohranjene. Toda kdor bi se hotel lotiti takega dela, bi moral med drugim pojasniti najprej dve točki, ki se nam zdita bistvene važnosti, namreč: ali so bratovščino tvorili samo Slovani in ali so mogle biti v njej tudi osebe stanujoče izven Vidma.«

Te dve vprašanji sta res temeljne važnosti, tembolj ker so zapiski v zvezkih bratovščine in ustanovna listina pisani v nenašem jeziku. Važno bi bilo dognati kaj podrobnejšega o zapisnikarjih ali tajnikih bratovščine. Vse to je nepreorana ledina, ki se je bo treba kdaj lotiti. Delo zahteva najtemeljitejšo znanstveno resnobo. Za povoljno rešitev bi bilo potrebno tesno sodelovanje prav dobrega zgodovinarja, jezikoslovca in pravnika. Le tako bi bilo mogoče dokončno pojasniti zadevo bratovščine sv. Hieronima v Vidmu in v zvezi z njo nekatera vprašanja o najzapadnejših Slovincih.

Andrej Budal

MATEJ STERNEN — SEDEMDESETLETNIK. Eden izmed štirih še živih utemeljiteljev slovenskega impresionizma, slikar Matej Sternen, je dne 20. septembra t. l. obhajal sedemdesetletnico rojstva. V naši upodablajoči umetnosti ima Sternen zaslužen sloves, saj je ta mojster vse svoje dolgo delavno življenje posvetil izključno slovenski umetnosti.

Rodil se je Sternen na Verdu pri Vrhniki, studiral najprej na umetnostno obrtni šoli v Gradcu, nato obiskoval dunajsko akademijo in po šestih letih odšel v Monakovo, kjer je v Ažbetovem umetniškem krogu s tovariši polagal temelje slovenskemu modernemu slikarstvu. Po osmih letih monakovskih studij je prišel

v Ljubljano, kjer se je že leta 1900. udeležil prve razstave v Mestnem domu, kasneje pa z Jakopičem odprl slikarsko šolo. Po prevratu je postal učitelj risanja na tehnični fakulteti, kjer deluje še danes.

Matej Sternen je bil izmed vseh prvih impresionistov — Groharja, Jakopiča, Jame in Vesela — najbolj vnet in tudi ostal najbolj dosleden pristaš načel novega slikarskega izražanja. Bil je izrazit materialist, ki je v predmetu videl vselej samó slikarski motiv, zgolj bežen, minljiv barvni pojav. Njegov naturalistični pogled na svet, ki se je trdno oklepal predmeta, je bil zmerom trezen, strog, včasih skoro malce neosebno hladen, vselej pa pošten in odkrit. Ustvaril si je lasten, temperamenten izraz z značilnim svetlim koloritom. Naslikal je, kar je za njegov idejni krog nenavadno, razmeroma malo pokrajin, pogosteje se je pečal s kompozicijo in interieurom, zlasti pa je gojil slikanje aktov. Najboljši je v delih, katere je ustvaril strogo po naravi, ki jo vestno in do poslednjih podrobnosti preučuje. Ker je vse svoje življenje z nenavadno vztrajnostjo studiral najrazličnejše tehnike, si je pridobil tolikšno slikarsko znanje, da mu zlepa ni kdo kos.

Sternenove zasluge pa niso samo v njegovem izvirnem ustvarjanju, temveč si je za našo umetnost pridobil prav tako važnih zaslug kot umetnostni konservator in restavrator. Nad štirideset let že vneto deluje po Sloveniji in Dalmaciji, kjer je v premnogih cerkvah in drugih zgodovinsko važnih poslopjih odkril znamenite freske izpod beleža, rešil propada nešteto umetnin, očistil in ohranil marsikatero slavno sliko. Eno največjih takih del je ohranitev stropnih slik v celjski grofiji. Restavratorsko delo ga je seznanilo do podrobnosti s slikanjem na presno, kjer je ustvaril največje freskantsko delo našega časa v Sloveniji, slikarije na svodu frančiškanske cerkve v Ljubljani.

Ko mojster Matej Sternen vedrega duha, krepak in delaven praznuje sedemdesetletnico, žele temu zaslužnemu, pri tem pa osebno tako skromnemu umetniku in neutrudljivemu kulturnemu delavcu vsi prijatelji slovenske umetnosti še dolgo vrsto enako plodnih, uspešnih let.

K. D.

JOŽE PAHOR: MATIJA GORJAN. Slovenska matica. (Dalje.) Breznik in Ramovš ne oznanjata zaman: z Vukom se je začelo šele pravo srbsko slovstvo; severno od Idrije se začinja kraška zemlja; tu se konča tretja stran. To pozna tudi naša knjiga: »gozd se je končal« (189), »kakšni časi se začejajo« (294), »Spopad se ni še niti prav začel« (295), »kako se bo končalo (316), »se je pričel krvavi ples« (266 in 267); a včasih le zaide v trnje: »Takrat (manjka: se) je začela njih nesreča« (100), »kako (manjka: se) bo to končalo« (175), »Pričela (manjka: se) je setev« (199), »kjer (manjka: se) je končalo njih poslanstvo« (319). Preizkusni kamen za slovenske pisatelje je zanesljivo razločevanje med u- in v-. Dasi stvar ni neznansko težka, vendar si lahko čestita, kdor sam vse prav zadene in mu ni treba nikdar listati po pravopisu. V tej knjigi je to poglavje navadno v redu, a vselej vendar ne: »misel se mu je vtrgala (prav: utrgala) z usten« (123), »vsmerijo« (prav: usmerijo, 186), »se je vsajal« (prav: usajal, 198), »se je bil vdinil« (prav: udinjal, 141); in narobe: »udrtih (prav: vdratih) lic« (174), »bilo bi udrilo (prav: vdrilo) v ječo« (225), »užgala« (prav: vžgala, 286), »udirati (prav: vdirati) s silo v hiše« (264). »Natvezil« (174) bi bilo po četrti vrsti, a glagol je iz prve »natvesti«, torej: »natvezel«. »Razvedelo« (211) bodi »razvedelo«. »Niso si upali upreti« (212) je preveč skrajšano, ker je »upreti se« važnejši povratnik, torej kvečjemu: »Niso se upali upreti«. »Bliski so svetlikali« (102) bodi »... so se svetlikali«, ker je tudi ta glagol povratnik. »Ali je še kdo varen, ki orjejo to

zemljo, ki se ubijajo in vijejo v tlaki in ki morajo pod meč?» (160) mora imeti giagole v ednini: »Ali je še kdo varen, ki orje...« ali pa: »Ali je še kdo tistih varen, ki orjejo...« Oj ta slovenski glagol!

Breznik in Ramovš zaman učita, da se prislov »toliko« ne sklanja: voz s toliko kolesi, po toliko (ne: tolikih) letih. Naša knjiga sklanja »toliko« in »koliko«: »S tolikimi ljudmi« (90), »odlikovan med tolikimi« (110), »tolikim smo pomagali« (381), »v kolikem času« (183), »v kolikih vaseh« (191). Kdo bo zmagal, pravopisci ali krivopisci? »Vsaki posledici hočeš dati svoj vzrok« (6) je nejasno za misel: »Vsaki posledici hočeš dati poseben vzrok«. »Obe« se veže s pravo dvojino; kakor bi ne bilo prav »oba uhlji«, ne more biti »obe roke« (115) za »obe roki«. Pretirana pa je dvojina »v opankah na jermena« (195), če sta mišljena dva, namesto »v opankah na jermene«. »Pravice, ki so uropane ljudstvu, ki dela« (195) se da zlahka izboljšati: »Pravice, uropane ljudstvu, ki dela«. »Nihče ni zvedel, kar (prav: kaj) se je godilo v srcu« (395) bi bilo prav v obliki: »Nihče ni zvedel tega, kar...« Breznik in Ramovš dopuščata prislov »raje« in »rajši«. V tej knjigi se rabi tudi pridevnik za prislov: »najrajše« (117), »rajše« (139), »težje« (prislov: teže, 386) poleg »teže« (402), pa tudi narobe, prislov za pridevnik: »prenesem tudi najhuje« (prav: najhuješe, 378); pravilno se rabi kot prislov: »kjer je najhuje bolelo« (31). Poleg pravilnega »od nikoder« (25), »od koder koli« preseneča »od nikjer« (70), »od tukaj« (192), »od tu« (292, 396) za »od nikoder, od tod«; kakor ne moremo vpraševati »od kje do kje«, tako ne moremo odgovarjati »od tu do tu«, temveč »od tod do tod«, vse drugo ovaja tujo peto. Tožilnik »za njih« (235, 259) bi služil dobro za dvojino, a v knjigi je množina in za to je prav samo »za nje«. Določna oblika »kot bos redovnik« (260) mora biti po zvezi stavka »bos«. »Usoda človeka« (278) bodi »usoda človekova«. Dva latinska ocvirka nista uspela: »More maiorem« (88) bodi »More maiorum«, »in puris naturabilis« (132) pa bodi »in puris naturalibus«. Marsikatero teh peg je morda zakrivil tiskarski škrat; druge so prav očitno njegove: »je videl, kakor (= kako) nevaren je položaj« (16); »Sacerdo (= Sacerdos) Dei sum!« (69); »čuti je bilo rožljanja (= rožljanje) orožja (70); »prvo besdo« (30, = besedo); »Trije, štirji (= štirje) so potegnili meče« (30); »hiše, ki so se gnele (= gnetle) pod vrhom« (203); »se (= se je) zavzel Rawber« (321).

Vsaka izdaja slovenskega pravopisa se v marsičem razlikuje od prejšnje. Komaj si se mukoma zaglobil v pravopisne tajne ene, že ti kakor opeka na glavo pade na mizo druga z novimi posebnostmi iz kraljestva dlakocepcev. Zbereš znova svoj pogum, tlačiš v spomin nove razlike in nove popravke in glej — v glavi se zdani, brez pridržka priznaš, da imajo Breznik, Ramovš in ban Natlačen s svojo pravopisno diktaturo čisto prav; le tako lahko ublažimo pravopisne muke sebi in tistim sosedem, ki se zanimajo za naš jezik, le tako dosežemo prepotrebno jezikovno enotnost. Ob dobrih in prav dobrih knjigah, kakor je Pahorjev »Matija Gorjan«, jezikovni pretres ni nevhaležna tlaka, temveč gradba in izpopolnjevanje jezikovne enotnosti.

Andrej Budal